

ČITAONIČKA SASTAVNICA PREPORODNOG POKRETA ISTRE I HRVATSKA ČITAONICA U SVETVINČENTU

Dr. sc. Branimir CRLJENKO
Filozofski fakultet u Puli,
Odsjek za kroatistiku
I. Matetića Ronjgova 1

UDK 027.9 : 323.1
(497.5-2 Svetvinčenat) "18/19
Pregledni rad
Primljeno 11. siječnja 2000.

Na početku rada autor donosi historijat osnivanja čitaonica ne samo u Istri nego i u banskoj Hrvatskoj i Dalmaciji. Najviše ih je otvoreno upravo u Istri – više od stotinu. Zatim opisuje djelovanje i značenje čitaonica koje su bile središta općenito kulturnog i prosvjetnog djelovanja, ali i nacionalnog buđenja. Nakon toga daje prikaz prilika na Svetvinčenštini u doba osnivanja Čitaonice i neposredno prije toga. Čitaonica u Svetvinčentu počela je s radom 12. srpnja 1908. g. U početku je bila veoma aktivna, ali je ubrzo ta aktivnost splasnula i gotovo potpuno prestala, da bi bila ponovno pokrenuta 1913. g. Detaljnija rekonstrukcija rada Čitaonice nije moguća jer su izvori veoma oskudni, pa se ne zna pouzdano ni kad je prestala s radom. Vjerojatno se to dogodilo dolaskom Talijana 1918. g. kada su u kratko vrijeme ukinuta sva hrvatska društva u Istri.

STJECIŠTA INTELEKTUALACA

Prve su čitaonice bile kulturna društva za promicanje pisane riječi i čitanja. Pojavile su se najprije u Engleskoj u 17. st., a potom u Francuskoj, Njemačkoj i drugim razvijenim europskim zemljama. U njima su se okupljali pismeni i učeni pojedinci, pisci, ljudi intelektualnih zanimanja kako bi čitanjem časopisa i posuđivanjem knjiga bili obaviješteni o zbivanjima u zemlji i svijetu i novostima u struci.

Čitaonice od samih početaka nisu, ipak, bile samo to. Bile su i sastajališta istomišljenika, ljudi istih svjetonazora, pripadnika istih profesija i istih političkih uvjerenja, koji su u njima nalazili stjecišta za okupljanja, rasprave, razmjenu mišljenja i iskustava ..., nerijetko i za organiziranu i civiliziranu dokolicu ili samo zabavu.

"DRUŽBA OD ŠTENJA" – PRVA ČITAONICA HRVATSKOG IMENA

U Hrvatskoj su se javile sredinom 18. stoljeća, a pod imenom *čitaonice* u vrijeme hrvatskog narodnog preporoda četrdesetih godina 19. st.

One otvorene do tog vremena djelovale su pod imenima *Casino*, *Casino-Verein*, *Gabinetto di lettura*, odnosno *Družba od štenja*. Prve takve čitaonice osnovane su u Zadru, gdje od godine 1750. djeluje *Casino nobile*, u Šibeniku u kome je 1774. osnovano *Società del Casino*, u Rijeci u kojoj od 1806. g. djeluje *Casino*. U Zadru je u vrijeme francuske uprave 1807. godine otvorena čitaonica pod hrvatskim imenom *Družba od štenja* (Druxba od scetenja) koju dvojezični *Kraljski Dalmatin* osim tim imenom, u paralelnom talijanskom tekstu lista naziva još i *Gabinetto di lettura*.

Svoje čitaonice pod stranim imenima dobivali su potom Split (1817.), Dubrovnik (1820.), Zagreb (1827.), Senj (1835.) ...

Prve hrvatske čitaonice otvaraju se pod hrvatskim imenima 1838. godine, u Varaždinu *Prijatelji našega narodnoga slovstva*, u Karlovcu *Čitateljstveno društvo slaveno-ilirsko* te 14. srpnja te godine *Ilirska čitaonica* u Zagrebu.

Te su prve hrvatske čitaonice okupljale rodoljube, u njima počinje organizirani narodni preporod, iz njih se na čitav prostor Hrvatske i slavenkog juga šire zanosne preporodne ideje o ljubavi prema svom rodu i jeziku ..., o potrebi sloge i uzajamnosti, prosvjete i slobode.

Osobito je snažno bilo djelovanje zagrebačke *Ilirske čitaonice* na čijem su čelu bili Ljudevit Gaj i Janko Drašković, a koja je kasnije bila pokretač *Matice ilirske*, *Narodnog muzeja*, časopisa *Kolo*, *Narodnog doma*, stalnog kazališta i drugih važnih kulturnih i nacionalnih ustanova.

Osim što su joj predsjednici najistaknutiji naši preporoditelji, njeni su tajnici Vjekoslav Babukić, Stanko Vraz i Jakov Užarević, istaknuti ilirci.

Te iste 1838. godine pokrenuto je osnivanje čitaonice u Križevcima, da bi bila otvorena tek 1839. g. pod imenom *Narodni kasino*. Godine 1843. osnovane su *Narodne čitaonice* u Bjelovaru i u Samoboru, a 1844. u Osijeku i u Zadru. Od 1845. g. djeluje *Građanski kasino* u Bakru te *Narodna čitaonica* u Slavonskoj Požegi i Novom Vinodolskom.

Gotovo sva ova čitaonička društva, kao i ona osnovana nešto kasnije, bila su za vrijeme Bachova apsolutizma zatvorena. Povratkom ustavnih slo-

boda 1859. g. Ljudevit Vukotinović osniva u Zagrebu *Čitaonicu zagrebačku*, a nove čitaonice niču tada i diljem Hrvatske.

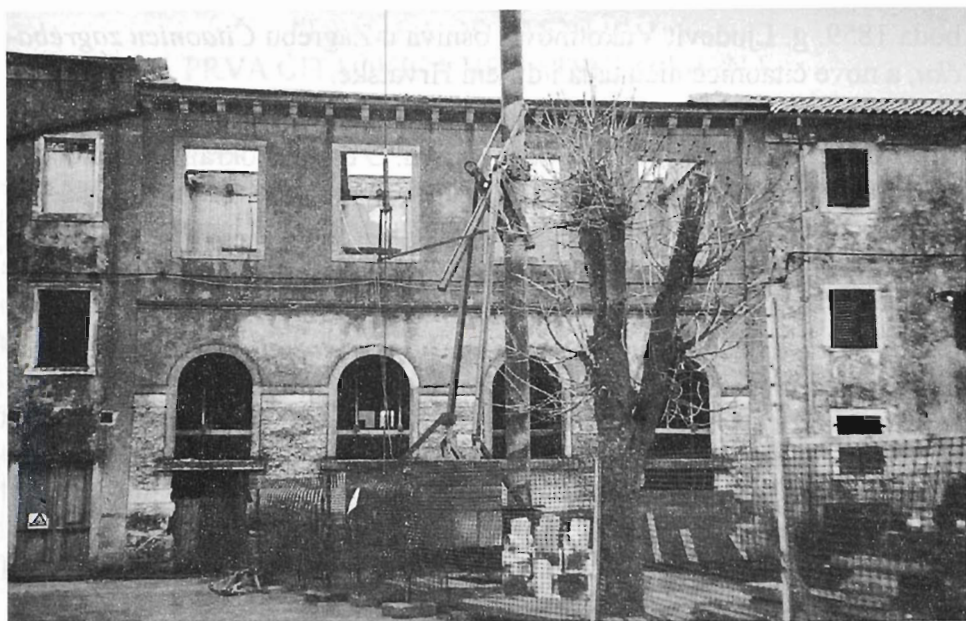
Osobito brojne čitaonice otvaraju se tamo gdje su nasrtaji na hrvatsko etničko biće bili najjači, u Dalmaciji i u Istri. U tim su pokrajinama čitaonička društva središta u kojima se artikulira otpor protiv akulturacije, odnarođivanja, autonomaštva.

Split 1862. g. dobiva *Narodnu slavjansku čitaonicu*, Zadar 1863. *Narodnu čitaonicu*, a Dubrovnik *Narodnu štionicu*. Sinj je svoju *Narodnu celtinsku čitaonicu* dobio 1867. g., a u Kaštelima je *Narodna kaštelanska čitaonica* otvorena 1864. g. Godine 1866. *Narodnu slavjansku čitaonicu* dobivaju Šibenik i Drniš, *Narodnu čitaonicu* Obrovac, *Društvo seoske izobraženosti* Murter. Te 1866. godine otvorena je i prva hrvatska čitaonica u Istri (EJ, sv. 3, str. 300 – 302).

HRVATSKE ČITAONICE PREPORODNE ISTRE

Budničarski zvuci preporodnih zvana, čija su užeta potezali Gaj, Drašković i drugi ilirski prvaci odzvanjali su u to vrijeme diljem Hrvatske, ali nisu dopirali i do Istre. Narodni preporod stigao je na najveći naš poluotok s toliko zakašnjenja da su se prve hrvatske čitaonice u Istri stale osnivati istom u zadnjih nekoliko desetljeća 19. st. Kada je, međutim, njihovo otvaranje jednom krenulo, imalo je učinke kao u rijetko kojoj drugoj hrvatskoj pokrajini.

Prva hrvatska čitaonica, tj. *Čitalnica* u Kastvu bila je otvorena 1866. godine. Dogodilo se to četvrt stoljeća nakon osnutka *Narodne čitaonice* u Zagrebu i 16 godina poslije početka rada *Hrvatske čitaonice* u Rijeci. Poslije nje počela je 1869. g. s radom *Slavjanska čitaonica* u Puli. Slijedile su je *Čitaonica "Bratimstvo"* u Voloskom osnovana 1882. g., potom *Hrvatska čitaonica* u Lindaru (1883.), Gračišću i Brseču (1887.), Svetom Petru u Šumi (1889.), *Hrvatska čitaonica "Zora"* u Opatiji (1889.), *Hrvatska čitaonica* u Buzetu (1890.), u Mihotićima, Lovranu i Medulinu (1891.), *Čitaonica Katoličkog društva svetog Josipa* u Marčani (1894.), *Hrvatska čitaonica* u Ližnjanu, Pazinu, Pomeru (1897.), *Hrvatska čitaonica* u Rovinjskom Selu i Svetom Lovreču (1898.), u Tinjanu (1900.), u Mošćenicama (1901.), Žminju (1903.), Premanturi, Srdočima, Vinkuranu (1905.) ...

Zgrada u Svetvinčentu u kojoj je bila Hrvatska čitaonica i Posujilnica

Do 1918. g. i talijanskog zaposjedanja Istre otvoreno je više od stotinu čitaonica, knjižnica i narodnih domova. Nigdje drugamo u Hrvatskoj na tako malenu prostoru nije otvoreno toliko preporodnih kulturnih udruga, nigdje drugamo gustoća tih ustanova nije bila tako velika kao na ovom najzapadnijem i perifernom dijelu našeg etničkog prostora.

U preporodno vrijeme kada nije bilo elektronskih medija radija i televizije te kina, čitaonice su bila važna središta općekulturnog i prosvjetnog djelovanja te nacionalnog buđenja. One su sastajališta koja zadovoljavaju potrebe onovremenog čovjeka za informacijama o zbivanjima u zavičaju, domovini, svijetu.

Čitaonice afirmiraju pisanu riječ kao opće čovjekovo dobro, ali i kao moćno oružje u borbi obespravljenih za ljudska prava, demokratske slobode, nacionalno oslobođenje i ravnopravnost s drugim narodima. Ali ne samo to. One pokreću osnivanje pjevačkih zborova, tamburaških orkestara, limenih glazbi, pučkih knjižnica i drugih društava ... izgradnju narodnih domova, obilježavanje velikih obljetnica, organiziranje brojnih skupova, predavanja, priredbi i koncerata te humanitarnih akcija, izleta i zabava.

Uz prosvjetne i kulturne zadatke imaju, dakle, i važnu općedruštvenu funkciju. Okupljaju osviještene hrvatske ljude i postaju svojevrsna akcijska

i mobilizacijska središta, političke tribine sa zadatcima buđenja nacionalne svijesti širenjem pismenosti, znanja i opće prosvijećenosti.

Takve pragmatične društvene zadaće imaju prva naša čitaonička društva, ilirske narodne čitaonice u Varaždinu, Karlovcu, Zagrebu ... kao i ona što su se pred konac stoljeća stala otvarati diljem Istre i kvarnerskih otoka. Jedan od ilirskih prvaka i tajnik *Čitaonice ilirske* u Zagrebu Vjekoslav Babukić napisao je da "*čitaone*" postaju "*ognjišta na kojih se smrzla srca sunarodnjaka naših grijahu*".

Najavljujući otvaranje čitaonice u Vrbniku tršćanska je "*Naša sloga*" pisala: "*Gdje se Čitaonica ustanovi, tu je postavljen temelj sgradi narodnog izobraženja i napredku koji u narodu tinja te čeka da ga tko razpuše i razplamti*" (NS, 1. II. 1871.).

PREPOROD JE POČEO U ČITAONICAMA

Narodni je preporod na najvećem našem poluotoku počeo u hrvatskim čitaonicama koje su postale stožerne ustanove društvenih zbivanja u pokrajini. Gotovo sve preporodne akcije onoga vremena kretale su iz hrvatskih čitaonica. Čitaonica je jedinstveno žarište kulturnog i nacionalnog preporoda, učinkovit oblik okupljanja obespravljenih, središte hrabrih branitelja hrvatskog jezičnog i kulturnog identiteta, stjecište osviještenih hrvatskih ljudi za afirmaciju civiliziranih oblika otpora politici osporavanja i za ostvarivanje mirna suživota obaju povijesnih naroda na poluotoku.

Na zgradama hrvatskih čitaonica slobodno se vijore hrvatske trobojnice u Istri. U čitaonicama i na brojnim manifestacijama čitaoničara slobodno se govori potiskivana i zabranjivana hrvatska riječ, izvode i recitiraju djela domaćih autora, pjevaju hrvatska himna, pjesme ..., čuje glazba koja baštini istarsku ljestvicu i melos, pjevanje *na tanko i debelo*, svirka domaćih glazbala miha, roženica, surla, diplica i tamburica, plešu hrvatski pučki plesovi balun, polka, kolo *na razpust, sedan koraki*, njeguju narodni život i običaji.

Obespravljeni istarski puk stao se buditi.

U njemu narasta svijest o sebi, o vlastitim pravima, vraća mu se samopouzdanje i vjera da se stvari složnim radom mogu izmijeniti na bolje. Izgrađuje se samopoštovanje, učvršćuju vlastiti korijeni, redaju se izborne pobjede.

Iz redova dužnosnika hrvatskih čitaonica izrastaju najbolji kadrovi preporodne Istre. Oni su u kratko vrijeme izgradili čitavu gospodarsku, pro-

svjetnu i kulturnu infrastrukturu većinskog naroda i doveli istarski težački svijet na društvenu scenu, učinili ga političkim narodom.

Iako su čitaoničari bili pripadnici obespravljena naroda, prezirani i proganjani, oni nikada nisu zagazili u vode revanšizma i mržnje, nikada za sebe nisu tražili ništa što drugi već nisu imali, niti su drugima poricali ona prava koja su tražili za sebe i svoj narod. U tome je snaga etičke i civilizacijske poruke djelovanja hrvatskih istarskih čitaonica preporodnog razdoblja.

Čitaonica nije bila samo kulturna udruga, bila je program s duboko humanim zasadama jer je služila svom narodu, jer joj je bila strana svaka isključivost i osporavanje tuđih prava.

U modernoj povijesti Istre čitaonički pokret predstavlja takvo žarište narodnog okupljanja čije je demokratsko, plebejsko, narodnosno i kulturno-prosvjetno značenje neprijeporno.

U Istri je do 1918. g. i konca Prvog svjetskog rata pokrenut rad više od 400 kulturnih, prosvjetnih, gospodarskih, novčarskih, zadružnih, proizvodnih, športskih i drugih društava i organizacija koje su činile snažan bedem većinskog naroda u njegovoj obrani elementarnih ljudskih, demokratskih i nacionalnih sloboda suprotstavljen hegemonističkoj politici akulturacije, poricanja i osporavanja.

PREPORODNA 1908. GODINA U ISTRI I TRSTU

U godini otvaranja *Hrvatske čitaonice* u Svetvinčentu narodni preporod Hrvata i Slovenaca u Istri i Trstu bio je u punom zamahu. Te je 1908. godine, prema pisanju *Naše sloge*, samo u Trstu djelovalo 110 slavenskih nacionalnih društava i tiskalo se čak 6 listova: dnevniči – slovenska *Edinost* i hrvatski *Balkan* i tjednici – *Slavenska misao* i *Tršćanski Loyd* na hrvatskom i *Novi list*, *Zarja* i *Družinski prijatelj* na slovenskom jeziku (NS, 6. II. 1908.).¹

1908. godine su, osim u Svetvinčentu, hrvatske čitaonice otvorene još u Belom na Cresu, u Puntu na Krku i u Lanišću. Te je godine utemeljeno *Hrvatsko pjevačko društvo "Lovor"* u Opatiji, u Boljuncu je otvorena *Javna pučka knjižnica*, a u Voloskom i Opatiji počele su s radom *pučke knjižnice*. Cres je te iste godine dobio *Narodni dom*, Pula slovensku *Narodnu čitalni-*

---

1 U knjizi B. MILANOVIĆA *Hrvatski narodni preporod II*, na str. 437 navodi se netočan podatak da je *Hrvatska čitaonica* u Svetvinčentu počela s radom 1911. godine.

cu, Žminj svojevrsno gospodarsko društvo narodnjaka – *Zadružni mlin*, a Veprinac *Pučku zajednicu*.

Godine 1908. Istra je, osim ostaloga, dobila dva ferijalna akademska društva *Istru* i *Dobrilu*, a Poreč *Hrvatsku koloniju* koja se je nakon pritisaka vlasti morala uskoro raspustiti.

SVETVINČENAT I SVETVINČENŠTINA NA KONCU XIX. I POČETKU XX. STOLJEĆA

Prilike za većinski hrvatski narod u Svetvinčentu i čitavoj Svetvinčenštini koncem 19. i početkom 20. st., kada je 1908. g. u općinskom središtu pokrenut rad *Hrvatske čitaonice*, nisu bile dobre, ali se nisu bitno razlikovale od onih u drugim dijelovima središnje Istre.

Godine 1908. Svetvinčenat, koji je dotada bio u sastavu općine Vodnjan, postaje zasebna općina s tri podopćine u mjestima Smoljanci, Bokordići i Štokovci.

Svetvinčenat je prema rezultatima brojidbe pučanstva 1910. g. pretežito talijanski gradić. U njemu je od 632 stanovnika tek njih 70 koji su se izjasnili pripadnicima hrvatskoga naroda. Prezimenska sastavnica njihovih antroponima govori, međutim, o tek nešto više od desetak nehrvatskih prezimena u mjestu, što potvrđuje tvrdnje ondašnjeg tiska, prije svega *Naše sloge*, ali i *Pučkog prijatelja*, da je hrvatstvo u Svetvinčentu u to vrijeme bilo proganjano, da su ljudi u ozračju takvih prilika bili prisiljeni zanijekati svoj izvorni narodnosni identitet, svoj jezik i svoje ime.

Stanovnici Smoljanaca (660), Bokordića (895) i Štokovaca (1002) i okolnih mjesta su Hrvati, ali siromašni, neobrazovani i u najvećem broju nepismeni. U Upravnom vijeću općine Vodnjan Hrvati Svetvinčenštine imaju 1883. godine, primjerice, 12 odbornika, a među njima su tek 3 pismena.

Proces nacionalnog buđenja i osvješćivanja tekao je sporo.

Hrvati dugo nemaju svojih škola, a vladajući talijansko-talijanaški sloj otvara škole s nastavom na talijanskom jeziku i drži se uputa svojih nadređenih prema kojima je ostavljanje Hrvata u siromaštvu i neznanju jedini način da ih se drži u poslušnosti.²

---

2 U pismu mletačkog dužnosnika poslanom iz Istre duždu u Veneciju bilo je napisano: "*Due soli sarebbero i mezzi per tener soggetti questi popoli – l'ignoranza e la povertà – Samo su dva načina da se ovaj narod drži u podređenosti – neznanje i siromaštvo!* (NBI, str. 82.).

U vrijeme kada se već bio razbuktao preporodni pokret, zloglasna *Lega Nazionale* provodi i na području Svetvinčenštine svoj program otvaranja talijanskih škola za hrvatsku djecu u kompaktnim hrvatskim selima Istre. U Bokordićima 1904. otvara svoju školu. Već tada je, međutim, djelovala i *Družba sv. Ćirila i Metoda* koja je najprije u Štokovcima 1902., a potom i u Smoljancima 1907. otvorila hrvatske škole.

Kada se 1904. godine talijanska škola u samom Svetvinčentu htjela proširiti u dvorazrednu, hrvatsko pučanstvo zahtijeva školu na svom jeziku, većina vijećnika podupire tu nakanu i Svetvinčenat te godine dobiva prvu hrvatsku školu. Škola na materinskom jeziku svojih polaznika kasnije je otvorena i u Bokordićima, pa su pred Prvi svjetski rat u Svetvinčenštini djelovale 4 hrvatske škole: u Svetvinčentu, Štokovcima, Smoljancima i Bokordićima.

Bio je to velik iskorak iz postojećeg stanja.

Neobrazovani, siromašni i neosvijesteni, manipulirani svojim nezavidnim položajem i izbornim prijevarama, Hrvati dugo doživljavaju izborne poraze, iako ih je pet puta više nego Talijana. Tek 1900. pobjeđuju na izborima u dva izborna tijela i prisiljavaju načelnika Doblanovicha, hrvatskog otpadnika koji se smatrao *Istrijanom*, tj. Talijanom, da odstupi s tog položaja. Istom poslije toga nastaju bolje prilike za Hrvate Svetvinčenštine.

Godine 1903. u Štokovcima se otvara *Posujilnica* koja 1906. g. kupuje kuću u kojoj potom djeluje i u Svetvinčentu. Te iste 1906. g. u Svetvinčentu se osniva i *Gospodarsko društvo*. Rad *Hrvatske čitaonice* pokrenut je 1908. g.

Protivnici hrvatstva nisu, međutim, mirovali.

To je vrijeme kada je akulturacija i denacionalizacija Istre utjerivanjem Hrvata u *Istrijane* već bila u punom jeku. Metode su represivne. Napadaji na ljude i njihovu imovinu bili su konstanta života u tom kraju. Zabilježeno je da su ljudi u više navrata bili napadani samo zato "*jer su Hrvati*". Obračuni su naročito česti bili u Bergamovoj gostionici. Nerijetko u tim obračunima interveniraju žandari, ali se pritom bave samo napadnutima, ne bi li u njih pronašli oružje, razloge da ih privedu. Napadače u pravilu puštaju na miru.

Kada je 1906. g. otvorena *Posujilnica* u Svetvinčentu, napadači su porazbijali prozorska stakla na njoj. Nagovori, pritisci, prijetnje, obećanja privilegija ... Zabilježen je slučaj kada istaknuti puljski dužnosnici Rizzi, Bolmarich i Fonda nagovaraju u Smoljancima Martina Perkovića da uz dobru nagradu prijeđe na talijansku stranu. (NS, 79/1900.).

Što silom, što novcem i kupovinom ljudi, Talijani žele očuvati neprirodno stanje supremacije manjinskog stanovništva nad većinskim.

HRVATSKA ČITAONICA SVETVINČENAT

Hrvatska čitaonica počela je s radom 12. srpnja 1908. godine. Iz ono malo podataka što ih nalazimo u krčkom *Pučkom prijatelju* od 20. srpnja 1908. godine saznajemo da je *Hrvatska čitaonica* otvorena u zgradi *Posujinice*, da je tamo održana svečanost, da je na osnivačku skupštinu došlo mnoštvo ljudi iz okolice, iz Pule, Kanfanara i Žminja, da se tamo sviralo, "pjevalo i u bratskoj slozi skladno pozabavilo", da je u okviru programa izvedena šaljiva igra *Talijanski ne znaju* ...

Tada je na dužnost predsjednika *Čitaonice* izabran Martin Peršić, za potpredsjednika Mihovil Ferlin, za tajnika Ivan Puh, za blagajnika Josip Ferlin, a Ivan Peršić imenovan je redarom.

Čitaonica je u početku bila vrlo aktivna. Organizira priredbe, predavanja, koncerte, gostovanja i zabave. Pokreće osnivanje tamburaškog orkestra, kupuje tambure, nabavlja novine i knjige, prikladno štivo za svoje čitatelje, priređuje plesove. Okuplja osviještene hrvatske ljude, sve brojnije narodnjake ne samo iz Svetvinčenta već i iz okolice, prije svega iz sela kao što su Bokordići, Štokovci, Smoljanci, Režanci i Juršići.

Zanosa je, međutim, brzo nestalo, pa su njene aktivnosti uskoro bile svedene na najmanju moguću mjeru.

Naša sloga, koja je revno pratila život istarskih hrvatskih čitaonica, nije zabilježila događaj osnivanja čitaoničkog društva u Svetvinčentu. Godine 1908. taj puljski tjednik nije donio niti jednu vijest o djelovanju *Hrvatske čitaonice* u Svetvinčentu. Tek u broju *Naše sloge* od 6. ožujka 1913. g. nalazimo članak *Hrvatska čitaonica u Svet Vinčentu* koji govori o slabom radu *Čitaonice* koja da je "napredovala sjajno" samo u godini svog osnutka. Slijedile su nakon toga "dvie godine bez ikakvog djelovanja", tvrdi list i obavještava čitateljstvo o nastojanjima učitelja Kostelca "te gospode Koprivnikara i Trebina da čitaonicu opet ožive".

Njihov rad urodio je plodom. Održana je 2. ožujka 1913. godine obnoviteljska skupština koja je ponovno okupila brojno članstvo i oživjela rad udruge. Ponovno se održavaju predavanja i priredbe, organiziraju zabave i gostovanja.

Hrvatska čitaonica 26. lipnja te 1913. g. organizira npr. zabavu s plesom na kojoj na opće zadovoljstvo nastupaju glazbari iz Rovinjskog Sela s limenom glazbom i tamburaškim orkestrom svoje *Hrvatske čitaonice*. Osim toga, pozivu da se pomogne siromašnoj čitaonici Svetvinčenta "*kakvim darom bilo u novcu ili u knjigama*" odazivaju se pojedinci čija imena uz izraze zahvalnosti donosi puljska *Naša sloga* (NS, 10. IV. i 3. VII. 1913.).

O kratkom životu i djelovanju *Hrvatske čitaonice* Svetvinčenat ne raspoložemo zasad drugim izvorima podataka. Vremena koja su bila za otvaranja *Hrvatske čitaonice* u Svetvinčentu nisu za Hrvate bila povoljna. Ona koja su kasnije došla bila su još gora.

Prvi svjetski rat, odlazak na frontu, evakuacija pučanstva, raspad Austro-Ugarske Monarhije, a osobito dolazak Talijana sigurno je dokrajčio djelovanje društva.

Možda je njen rad prestao i prije dramatičnih zbivanja u studenome i prosincu 1918. g.

ZABRANA RADA ČITAONICA, SVIH HRVATSKIH KULTURNIH, PROSVJETNIH I GOSPODARSKIH UDRUGA I ORGANIZACIJA

Dolaskom Istre i Svetvinčenta pod talijansku upravu gasi se rad *Hrvatske čitaonice*, hrvatskih škola i svih drugih institucija važnih za čuvanje narodne svijesti.³

---

3 Kada su, došavši u Istru, Talijani pozatvarali sve hrvatske škole na Svetvinčenštini, narodnjaci se nisu mirili s novim prilikama, dovijali su se na razne načine kako spasiti hrvatski nastavni jezik u svojim školama. Ugledni seljaci Martin i Božo Perković te Grgo Modrušan i narodni učitelj Mate Demarin tražili su i ishodili odobrenje da se nastava u školi u Smoljancima povremeno "*u svrhu lakšeg usvajanja talijanskog jezika*" smije održavati na hrvatskom jeziku.

Kada su, međutim, karabinjeri na željezničkom kolodvoru u Smoljancima jednoga dana čuli da djeca u školi pjevaju poznatu narodnu pjesmu *Vrbniče nad morem*, M. Demarin bio je pozvan na saslušanje, maltretiran i uskoro otpušten s posla, a hrvatskom je jeziku u nastavi bio kraj.

Na nastavu, što su je kasnije u Smoljancima pokušali organizirati talijanski učitelji, roditelji nisu htjeli slati svoju djecu. Bojkotirali su školu odnarođivanja svoje djece, koju su radije ostavljali kod kuće i nepismenu, nego da im postanu Talijani. Kada su pritisci postali jači, narod nije popuštao, a na koncu je i zapalio školu (I. MILOVAN, *Savičenta*, str. 47).

U pismenom podnesku što ga je 13. prosinca 1918. godine uputio poručnik Sem Benelli načelniku *Mornaričke uprave* talijanskog vojnog zapovjedništva u Puli admiralu Umbertu Cagniju, govori se o postojanju hrvatskih političkih društava u mjestima južne Istre, o njihovu opasnom djelovanju, o okupljanju pretežito mladih zanesenih ljudi u *hrvatskim čitaonicama* i *narodnim domovima*, o čitanju *Hrvatskog lista* po selima što održava na životu vjerovanje da je talijansko zaposjedanje Istre samo privremeno – "*conviazione che l'occupazione Italiana sia semplicemente provvisoria*".

Spominju se *hrvatske čitaonice* u Puli, Marčani, Medulinu, Ližnjanu, Premanturi, Pomeru, Krnici, Štinjanu i Barbanu ... za koje je admiral na podnesku kratko ispisao: "*Chiuderli!*" – *Zatvoriti ih!* (IGP, str. 20 – 21).

Ako već ranije nije bila ugašena, vjerojatno je tih dana i tim postupcima novih vlastodržaca bio zaključen i rad *Hrvatske čitaonice* u Svetvinčentu, kao i svih drugih čitaoničkih, kulturnih, prosvjetnih, gospodarskih i športskih društava, svih udruga što su ih marljivim radom i odricanjem u pola stoljeća preporodnog djelovanja bili podigli istarski Hrvati.

Njena spomena u tom dokumentu nema, a nema ni drugih dokumenata koji bi govorili o svršetku njena djelovanja. U narodu je tek živo sjećanje da su, došavši po raspadu Austro-Ugarske Monarhije na vlast, Talijani zapalili zgradu u kojoj su bili Hrvatska čitaonica, Posujilnica i škola.

"Hrvatska čitaonica je prestala postojati odmah po dolasku Talijana. Bilo je to u prvom valu nasilja, kada je moralo nestati sve što je hrvatsko i naše", tvrdi Dario Bančić, aktualni načelnik općine Svetvinčenat.

Sa sigurnošću se ne zna kada je zgrada Posujilnice s Hrvatskom čitaonicom i školom bila zapaljena, ali se prema kolektivnoj memoriji sadašnjih žitelja može zaključiti da se to najvjerojatnije dogodilo 1920. godine.

Sredinom te godine u čitavoj je Istri i Julijskoj krajini naraslo protuhrvatsko i protuslavensko raspoloženje. Zbog navodnih nasilja počinjenih nad talijanskim vojnicima u Splitu, nahuškani su talijanski i talijanaški ekstremisti na svakojaka bezakonja. Tako je 13. srpnja 1920. zapaljen Narodni dom u Trstu. Dan kasnije zapaljen je Narodni dom u Puli. Podmeću se požari, demoliraju sjedišta hrvatskih kulturnih, prosvjetnih i gospodarskih udruga i ustanova. Gore lomače hrvatskih knjiga diljem Istre. Bile su to prve fašističke lomače knjiga u Europi!

Tih je dana po općem uvjerenju izgorjela zgrada svetvinčentske Posujilnice i hrvatske škole, u plamenu požara nestala Hrvatska čitaonica u Svetvinčentu.

Sve što je obespravljeno većinsko pučanstvo Svetvinčenštine uz velika odricanja izgradilo kako bi izašlo iz svog podređenog položaja, kako bi podiglo štit nasrtajima na jezik, kulturu, običaje, svijest, obranilo svoju narodnosnu posebnost, nestalo je tih dana u poplavi mržnje. Bilo je to jamačno 1920. g., prije fašizma, ali na sasvim fašistički način!

ZAKLJUČAK

Unatoč svom kratkom djelovanju, *Hrvatska čitaonica* u Svetvinčentu bila je svojevrsan svjetionik hrvatske slobode što su ga u preporodno vrijeme podigli osviješteni hrvatski ljudi Svetvinčenštine, hrabri branitelji hrvatskog jezičnog i kulturnog identiteta u nastojanju da artikuliraju primjeren otpor politici tuđinske hegemonije, osporavanja i zatiranja.

U mraku onih teških prilika, kada su prema planovima vladajuće talijanske manjine istarski Hrvati trebali nestati s najzapadnijeg dijela svog etničkog prostora, kada je to slavensko, šćavunsko, amorfnno mnoštvo, taj "*popolo senza storia e cultura*" – taj *narod bez povijesti i kulture* – trebalo "*talijanizirati kako bi se civilizirao*" (C. Combi, B. Benussi, C. De Franceschi), *Hrvatska čitaonica* Svetvinčenat palila je ona svjetla koja su budila nadu da je na najvećem jadranskom poluotoku moguće izgraditi pravedno društvo jednakopravnih i slobodnih ljudi.

Pa iako su učinci njena tek desetogodišnjeg života neznatni, iako je još moralo proći gotovo osam desetljeća hrvatskih stradanja, golgota i križnih puteva do oživotvorenja pune hrvatske slobode, značenje njena postojanja i djelovanja u tom dijelu Istre u tom vremenu je povijesno, neprijeporno i veliko.

KRATICE I IZVORI

1. NS – Naša sloga
2. PP – Pučki prijatelj
3. HNP – Božo MILANOVIĆ, *Hrvatski narodni preporod u Istri*, Pazin 1973., knj. II.

4. NBI – Fran BARBALIĆ, *Narodna borba u Istri od 1870. do 1915.*, Građa, JAZU, Zagreb 1952.
5. EJ – *Enciklopedija Jugoslavije*, Jugoslavenski leksikografski zavod Miroslava Krleže, Zagreb 1984.
6. Ivan MILOVAN, *Savičenta jučer – danas*, Rovinj 1975.
7. Branimir CRLJENKO, *Hrvatske čitaonice Istre na braniku jezičnog i kulturnog identiteta*, u: *Hrvatska čitaonička društva u Istri u 19. i početkom 20. stoljeća*, Pula – Pazin 1993.
8. IGP – *Italian Genocide Policy against the Slovenes and the Croats*, Beograd 1954.

S U M M A R Y

THE READING-ROOM ELEMENT OF THE NATIONAL REVIVAL MOVEMENT IN ISTRIA AND THE CROATIAN READING-ROOM IN SVETVINČENAT

In the beginning of the paper the A. presents the history of the creation of reading-rooms not only in Istria, but in Croatia and Dalmatia as well. The biggest number of them was established in Istria, more than one hundred. Then he describes the activity and significance of reading-rooms. They were the centres of general cultural and educational activities, but also of national revival. They brought together conscious Croats and became centres of action and mobilization in the fight for national liberation. Reading-rooms set in motion various activities, such as choirs, amateur orchestras based on "tamburice" strings, wind orchestras, popular libraries, conferences, shows, concerts, humanitarian aid etc. The A. continues with a review of the situation in the territory of Svetvinčenat in the period of the creation of the Reading-room and in the immediately preceding years. It is obvious that even before the establishment of the Reading-room there was some sort of national-revivalist infrastructure: croatian schools in Svetvinčenat, Štokovci, Smoljanci and Bokordići, credit co-operatives in Štokovci and Svetvinčenat, the Economic Society in Svetvinčenat. The Reading-room in Svetvinčenat opened on the 12th July 1908, and it was very active in the beginning. However, the activity subdued very quickly and almost stopped, only to be reactivated in 1913. It is not possible to reconstruct in detail the activity of the Reading-room, because the sources are very scarce, so that we do not know when exactly it stopped working. This probably took place in 1918, with the arrival of

the Italians, when all Croatian societies in Istria were banned and closed in very short time.

RIASSUNTO

IL CONTRIBUTO E IL RUOLO DELLE SALE DI LETTURA NEL MOVIMENTO RISORGIMENTALE IN ISTRIA E LA SALA DI LETTURA DI SANVINCENTI

All'inizio dell'articolo l'autore presenta la storia dell'istituzione delle sale di lettura (čitalnice) non soltanto in Istria, ma anche nella Croazia continentale e in Dalmazia. La maggior parte di dette istituzioni è stata fondata appunto in Istria – più di un centinaio. Descrive quindi il significato e l'attività delle sale di lettura. Esse sono state i centri delle attività educative e culturali in genere, come pure di risveglio nazionale. Sono state inoltre centri di raduno della gente cosciente della propria appartenenza all'etnia croata, divenendo così una specie di centri di azione e mobilitazione della lotta per l'emancipazione popolare. Le sale di lettura promuovevano inoltre le più svariate attività: cori, orchestre, bande musicali, biblioteche popolari, conferenze, rappresentazioni, concerti, azioni umanitarie ed altro. L'autore espone quindi la situazione nel Sanvincentino all'epoca dell'istituzione della sala di lettura e nel periodo precedente. È possibile intravedere che prima della fondazione della sala di lettura esisteva una certa "infrastruttura" risorgimentale: le scuole croate a Štokovci, Smoljanci e Bokordići, le casse di prestito a Štokovci e Sanvincenti, la società agricola a Sanvincenti.

La sala di lettura di Sanvincenti ha iniziato la propria attività il 12 luglio del 1908. All'inizio è stata molto attiva. Essa radunava i patrioti di Sanvincenti e del circondario. Questa attività è però svanita molto presto e quasi completamente cessata, per essere nuovamente ripresa nel 1913. Non è possibile presentare una dettagliata ricostruzione del lavoro svolto data la mancanza di fonti, per cui non si conosce con esattezza nemmeno la data di cessazione della sua attività. Ciò è avvenuto verosimilmente nel 1918 con l'arrivo delle truppe italiane, quando sono state soppresse, in brevissimo tempo, tutte le istituzioni croate in Istria.